

RINDI

Nr 1 • 2008

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNSK BOTANIK

Årgång 28 • 2008 • Nr1

Tidskriften ges ut av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion: Marita Westerlind, Grötlingbo, Skolan 123, 623 38 Havdhem

Rindi erhåller du antingen genom att bli medlem i Gotlands Botaniska Förening (att bli medlem kostar fr.o.m 2007 150 kr/år för den som bor i Sverige, 250 kr/år för den som bor i utlandet och inte betalar genom svenskt postgiro) eller genom att prenumerera (samma pris som för medlemskap). Familjemedlem betalar 25 kr/år. Studerande betalar 75 kr/år.

Föreningens postgiro är 68 36 66-2. (OBS! Betalning med check accepteras ej!)

Adressen är: Gotlands Botaniska Förening, c/o Elsa Bohus Jensen, Irisdalsgatan 14, 621 42 Visby.

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har som ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter samt genom att arrangera exkursioner och sammankomster.

Styrelse

Ordf.	Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby	tel 0498-21 45 59
V. ordf.	Karin Wågström, Furubjers, 620 33 Tingstäde	tel 0498-27 42 66
Sekr.	Gun Ingmansson, Vinkelgatan 2 b, 621 49 Visby	tel 0498-27 13 43
Kassör	Elsa Bohus Jensen, Irisdalsgatan 14, 621 42 Visby	tel 0498-21 61 92
Övriga	Kerstin Gahne, Stenkumla, Bertels 162, 621 95 Visby	tel 0498-26 21 44
	Bo Göran Johansson, Vall, Levide 508, 621 93 Visby	tel 0498-26 62 04
	Fabian Mebus, Väskinde, Väskinds, 621 72 Visby	tel 0498-21 36 03
	Dan Paulsen, Talluddskviar 22D, 621 41 Visby	tel 0498-26 49 75

Omslagsbild: Vattenmynta *Mentha aquatica* ssp. *aquatica*, Löså, Kräklingbo, 20 juli 2007.

Foto: Marita Westerlind. Tryck: Snabba Tryck AB, Visby 0805

Nyheter i Gotlands flora 2007

JÖRGEN PETERSSON

Under denna titel presenteras de växter, som är nya för Gotland. Vidare anges nyfunna lokaler för öns sällsyntaste och mest hotade kärlväxter. Bland de senare behandlas främst de vilka är upptagna i rödlistan under hotkategorierna CR - Akut hotad och EN - Starkt hotad. Dessutom ges i vissa fall en historisk tillbakablick liksom en översikt av den behandlade artens status i senare tid.

För Gotland nya växtfynd samt lokaler för öns sällsynta och hotade arter kan inrapporteras till artikelförfattaren eller till Bo Göran Johansson. Främst önskar vi få in uppgifter om de arter, som markerats med ”-” i artlistan i Rindi nr 3 1994, d.v.s. arter med högst tio fynd sedan 1983 samt alla växter inom ovan nämnda hotkategorier. Alla arter, vilka är medtagna i ArtDatabankens ”Rödlistade arter i Sverige” (Gärdenfors (red.) 2005), kan med fördel även rapporteras till Kerstin Gahne eller Karin Wågström, vilka ansvarar för floraväktarbetet på Gotland.

Namnsockick samt ordningsföljden för arterna överensstämmer med ”Förteckning över svenska kärlväxter” (Karlsson 1997) samt tillägg och rättelser i efterhand till denna förteckning (Karlsson 2002 a, 2002 b, 2002 c, 2003). För de arter, som hittills ingår i Flora Nordica 1 och 2 (Jonsell (red.) 2000, 2001), gäller detta verk. De flesta namnen i Mossberg & Stenberg (2003) överensstämmer med de ovan nämnda. De latinska namnen är kursiverade. I lokalangivelserna är sockennamnen kursiverade. Belägg i herbarier betecknas som följer: Göteborg (GB), Lund (LD), Riksmuseets herbarium i Stockholm (S), Uppsala fytoteket (UPS), Visby (VI). Uppgifter hämtade från databasen för Projekt Gotlands Flora (start 1983) anges med PGF. Uppgifter från Artportalen – Rapportsystemet för kärlväxter betecknas med ARK.

Näbbtrampört *Polygonum oxyspermum*

Cirka fem exemplar hittades sent på hösten vid en grusrevel, som under senaste året sammanfört Lillgrunn och Storgrunn, Näsudden, *Näs* (Marita Westerlind). Ett glädjande fynd av en art som i övrigt verkar vara starkt vikande. T. ex. har de tidigare rätt rika bestånden (207 exemplar 1988) på Gotska Sandön, *Fårö*, inte setts av under senare år. Uppenbarligen missgynnas denna sandstrandsväxt av slitage från badgäster och körning på stränder (Gotska Sandön). Under senaste året fanns näbbtrampört även kvar i Irevik, *Hangvar*, där elva exemplar sågs (Bengt & Lena Jonsell). Som en jämförelse inräknades 200 exemplar år 1994 i Irevik. För artens historik på Gotland samt övriga femton fynd under senare år hänvisas till Petersson (1998, 2001).

Näbbtrampört *Polygonum oxyspermum* med blomma och frukter, Ireåns mynning, Hangvar, 18 september 2006. Foto: Jörgen Petersson.

Näbbtrampört är troligen endemisk för Östersjöns stränder samt vid kuster bort mot södra Norge. I Sverige finns, förutom lokalerna på Gotland, en aktuell växtplats i Bohuslän. Sedan 1970-talet är arten sedd även i Vest-Agder, Norge och sydvästra Finland. Växten uppges som rikligare i Estland (Jonsell red), 2000). Näbbtrampört är klassad som Starkt hotad (EN) i den nationella rödlistan (Gärdenfors (red.) 2005).

Dikesskräppa *Rumex conglomeratus*

Ett exemplar vid utsipprande vatten ur lagrad kalksten, kalkgrus på stranden nedom Muramaris, Visby (Jörgen Petersson). Lokalen ligger mellan de tidigare kända vid Snäcks camping (bäcken och stranden vid Kolens kvarn) och fågelskyddsområdet inom Brucebo NR (Petersson 1991, 2003). En tidigare inte uppmärksammas uppgift finns med två exemplar hittade på ruderatmark 120 m sydsydost Själsöavfarten, Väskinde ca 1990 (Bengt Larsson, PGF). Därmed är arten funnen på fyra växtplatser. Dikesskräppan är klassad som Starkt hotad (EN) i den nationella rödlistan (Gärdenfors (red.) 2005).

Vanlig spenatskräppa *Rumex patientia* ssp. *patientia*

Över tio exemplar av denna storvuxna skräppa växte på östra begränsningsvallen till sptippen, Visby (Jörgen Petersson, conf. S. Snogerup). Ett aktuellt fynd finns sedan

tidigare då tre exemplar stod på en skräphög mitt emot Körsbärgsgården, *Sundre* 1995 (Bengt Larsson; Jonsell (red.) 2000). Tidigare funnen i *Visby* från 1922 till 1942 (Hylander 1966, Jonsell (red.) 2000).

Trädgårdsmålla *Atriplex hortensis*

Ett stort exemplar på soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). Här sågs två exemplar på byggnadsrester även 2003 (Jörgen Petersson). Tidigare finns åtta fynd under Floraprojektet. Följande har inte redovisats tidigare (PGF): på f.d. soptippen, *Tofta* (Torbjörn Lindell) samt sophög på hällmark 400 m ostsydost Stora Häftings, *Hangvar* (Thomas Karlsson).

Trädgårdsmålla är tidigast belagd från *Klinte* 1829 (Myrin, S, UPS vidi M. Gustafsson 1976). Innan starten för Projekt Gotlands Flora (1983) även funnen i följande socknar: *Hablingbo*, *Hejde*, *Eskelhem*, mellan *Guldrupe* och *Buttle*, *Visby*, *Lummelunda* och *Hangvar*. Övrig historik och andra aktuella fynd redovisas av Johansson & Larsson (1996).

Svinamarant *Amaranthus retroflexus*

Två exemplar i grus på soptippen, *Visby* (Jörgen Petersson, conf. Erik Ljungstrand).

Spenatskräppa *Rumex patientia* ssp. *patientia* med frukter. Soptippen, Visby, 9 oktober 2007. Foto: Jörgen Petersson.

Svinamarant *Amaranthus retroflexus* ssp. *patientia* me. Soptippen, Visby, 9 oktober 2007. Foto: Jörgen Petersson.

Gotländsk nunneört *Corydalis gotlandica*, Bosarve lövskog, Sproge, 25 april 2008.
Foto: Jörgen Petersson.

Detta är enbart den femte noteringen under PGF. För övriga fynd och artens historik på ön se Petersson (2004, 2006).

Knipparv *Cerastium glomeratum*

Två nya lokaler rapporterades 2007. Fyra exemplar hittades på ruderatmark sydväst om Varvsholms pensionat, *Klinte* (Henry Gudmundson, ARK). Den andra växtplatsen var på grusmark vid parkeringen till Björklunda pensionat, *Öja* (Mats Thulin). Knipparv fortsätter sakta men säkert sin spridning på Gotland och är nu funnen på sju lokaler. För tidigare växtplatser se Petersson (1994, 1996, 2004, 2006).

Gotländsk nunneört *Corydalis gotlandica*

En ny växtplats, för vår endemiska art den gotländska nunneörten, har år 2006 hittats mellan Hammaraker och Rojraker öster om Stymnes i *Sproge* (Lotta Hallenfur). Här förekommer växten i naturlig miljö. Tidigare är den gotländska nunneörten funnen på mer naturliga växtplatser även runt Paviken i *Västergarn* och *Eskelhem* socknar, vid Koviks fiskeläge i *Sanda* samt på Lilla och Stora Karlsö i *Eksta*. Förekomster finns även i trädgårdsmiljöer vid Runne i *Sanda* samt Rangståde i *Tofa*.

Kråkrassing *Coronopus squamatus*, skjutbanan, Sandar, Öja, 13 oktober 2007.

Foto: Jörgen Petersson.

För övriga fakta runt arten på Gotland hänvisas till Lidén (1991a, b, c), Petersson (1999b, 2001) och Johansson (2001). Den gotländska nunneörten är rödlistad som Sårbar (VU) i den nationella rödlistan (Gärdenfors (red.) 2005). Den är också medtagen i EUs Habitatdirektiv och IUCNs Globala rödlista som (V) Sårbar (Walter & Gillett, 1998).

Kråkrassing *Coronopus squamatus*

Tolv exemplar (varav 7 fertila) hittades på betesmark väst Halshageträsk, Öja (Jörgen Petersson). Kråkrassingens växte här på bar, fätrampad, näringsrik jord vid en gödselhög, som även innehöll benrester. Fyndet utgör det nionde sedan starten för PGF. Växtens historik samt övriga lokaler ges av Johansson & Larsson (1986) samt Petersson (1989, 1993, 1996, 1999a, 2004). Arten är klassad som Sårbar (VU) i den nationella rödlistan (Gärdenfors (red.) 2005).

Veitchoxbär *Cotoneaster veitchii*

Nu konfirmerad som förvildad från Gotland (jfr Johansson & Larsson, 1996). Tidigast rapporterad 1993 genom en stor buske i slänten bakom restaurangen vid Lummelundsväg 7, Visby (Bengt Larsson; Hylmö, 1993), men buskens status som odlad eller ej är

Lindmalva *Abutilon theophrasti* på ”här kastar vi allt vi inte vill ha i komposten-högen” Skoltomten, Grötlingbo, 20 augusti 2007. Foto: Marita Westerlind.

osäker. Två klart förvildade exemplar hittades 2007 på igenväxande, grusig alvarmark, Galgberget, Visby (Jörgen Petersson, det. Torbjörn Tyler). Lokalerna ligger nära varandra (drygt 500 m) och spridning med fåglar kan ha skett från busken vid Lummelundsväg eller någon annan buske i närheten ut till Galgberget.

Lindmalva *Abutilon theophrasti*

Två exemplar växte på en ”här kastar vi allt vi inte vill ha i komposten - hög”, Skoltomten, Grötlingbo (Marita Westerlind). Därmed har vi tre aktuella växtplatser på Gotland. De övriga redovisas av Johansson (1982) och Petersson (2006).

Stockros *Alcea rosea*

Odlad växt som dyker upp som utslängd på soptippar och spridd nära trädgårdar. Under 2007 noterad med fyra exemplar vid trädgårdsavfall på soptippen, Hamra (Jörgen Petersson) samt med ett exemplar på grusmark, soptippen, Visby 1998, kvar 2007 (Gabriel & Joakim Ekman resp. Jörgen Petersson). Enligt PGF är arten även funnen på f.d. soptippen, Tofta (Torbjörn Lindell) och i Innerstaden, Visby 2002 (Roger Karlsson). Uppgiften från

en skräphög 270 m syd Sallmunds i *Mästerby*, har tidigare publicerats av Johansson & Larsson (1997), där även en översikt ges om växtens historik.

Hundrova *Bryonia alba*

Under 2007 funnen vid byggnadsrester i ostkanten av f.d. soptippen, *Tofta* (Jörgen Petersson). Arten sågs också år 1998 bakom restaurangen vid Lummelunds väg 7, *Visby* (Erling Jirle, Nils Kjellén). Ett opublicerat fynd (PGF) finns även från en skräphög nordväst om Bolarve, *Hejdeby* 2004 (Gun Ingmansson). Nu är hundrova rapporterad från 13 lokaler under Projekt Gotlands Flora. Övriga fynd samt artens historik på Gotland redovisas av Johansson & Larsson (1997), Johansson (1998) och Petersson (2003).

Jättenattljus *Oenothera glazioviana*

Ett exemplar på toppen av soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). Antalet fynd för denna storblommiga odlade växt ökar, med ovan nämnda blir det sju aktuella. Övriga växtplatser redovisas av Johansson & Larsson (1997) och Petersson (2004, 2006).

Dill *Anethum graveolens*

Under 2007 funnen på f. d. soptippen, *Tofta* (Jörgen Petersson) och blommande på soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). Under PGF även noterad vid trädgårdsavfall

Hundrova *Bryonia alba*, f.d. soptippen, *Tofta*, 14 augusti 2007. Foto: Jörgen Petersson.

på torräng, Burgsvik, *Öja* (Björn Aldén), på skräphög mellan Likmide och Ocksarve, *Alva* 2001 (Gun Ingmansson, Jörgen Petersson), i iordningsställt grustag vid Myrhagen, *Träkumla* (Gun Ingmansson), i grusgrop 700 m nordnordväst Svajde, *Follingbo* 1983 (Jörgen Petersson), på ruderatmark vid flygklubben, *Visby* 1998 (Jörgen Petersson) och på harvad jord i återställt grustag, 1,2 km väst Nygårds, *Fole* 1994 (Jörgen Petersson). Sammantaget funnen på åtta växtplatser under senare tid.

Dill är först belagd från *Visby* 1855 (O. Jonsson, S), senare även 1897 (O. Olsson, VI) och 1920 (S. Norrby Söderström, VI), men utan uppgift om den varit odlad eller förvildad. Säkert förvildad först tagen i *Hejde* 1883 (F. E. Ahlfbvengren, S). Övrig historik redovisas av Johansson & Larsson (1997).

Hampdån *Galeopsis speciosa*

Enstaka exemplar växte på strandäng intill vandrarhemmet, Varvsholm, *Klinte* (Mora Aronsson, Tor Jonzon, Owe Rosengren, Torbjörn Vik, ARK). Detta fynd är endast det elfte aktuella (sedan 1983) på Gotland för detta på fastlandet vanliga ogräs. Arten dyker främst upp inom öns sandområden.

Tidigare är hampdån noterad (PGF) med ett exemplar i grustag 600 m nordnordväst Ammunde, *Burs* ca 1989 (Gun Ingmansson), nära Lindeklint, Linde ca 1990 (Nils Brandt), ofta riklig i åker ca 500 m S kyrkan (mittenmot avtaget till Eksta), *Fröjel* ca 1980 och framåt (Gun Ingmansson, Bo Göran Johansson, Jörgen Petersson), tio exemplar i

Kapkrusbär *Physalis peruviana*, f.d. soptippen, Tofta, 14 augusti 2007. Foto: Jörgen Petersson.

blandsädesåker 600 m väst kyrkan, *Fröjel* 2000 (Gun Ingmansson), på stranden 300 m sydsydost hamnen, *Västergarn* senast 1990 (Kerstin Adolfsson), bakom maskinstationen, Isums, *Atlingbo* 1998-2000 (Sven Atlinger), ruderatplats på sand vid Terra Nova, *Visby* 1986 (Jörgen Petersson), kornåkerkant 350 m ost Sudergårde, *Bäl* 1984 (Jörgen Petersson), rikligt på myrjord i raps/träda 1,25 km nordost Boters, *Hejnum* senast 1990 (Anders Lekander) och på ödetomt vid Närs, *Othem* ca 1986 (Lars Södergren).

Växtens förekomst på Gotland publicerades först hos Säve (1837). Hampdån har alltid varit sällsynt på ön (Johansson 1897). Intressant är ett belägg taget av Westöö vid Göstavs, *Fröjel* 1843, vilket kan motsvara den södra av de aktuella växtplatserna i socknen. I övrigt finns tidiga uppgifter från följande socknar: *Hemse*, *Etelhem*, *Klinte*, *Hejde*, *Västergarn*, *Väte*, *Östergarn*, *Roma*, *Halla*, *Dalhem*, *Hörsne*, *Källunge*, *Barlingbo*, *Endre*, *Västerhejde*, *Visby*, *Bro* och *Lärbro*. Sammantaget enbart känd från ca 25 lokaler på Gotland innan Projekt Gotlands Flora startade.

Mexikansk spikklubba *Datura innoxia*

Ett exemplar på nordöstra delen av f. d. soptippen, *Tofta* (Jörgen Petersson). Arten har hittats på soptippar under 2000-talet och årets fynd utgör det tredje på Gotland. Tidigare sedd på soptippar i *Väte* 2001 och nordväst Kauparve, *Lärbro* 2004 (Petersson 2002, 2004).

Kapkrusbär *Physalis peruviana*

Cirka fem exemplar av denna ursprungligen sydamerikanska växt hittades i nyligen påförd jord, f.d. soptippen, *Tofta* (Jörgen Petersson). Även en äldre uppgift finns, där ett exemplar växte i rötslam på soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). En något osäker uppgift (endast blad sedda) är rapporterad från S:t Nikolaigatan/Erik XIII:s gränd, *Visby* innerstad 2002 (Roger Karlsson). Tidigaste uppgift kommer från en rabatt vid Avagatan, *Visby* 1996 (Sten Svensson i Johansson & Larsson 1997). Antalet fynd kan förmodas öka från dagens fyra växtplatser, eftersom kapkrusbär numera är ett vanligt inslag i affärernas fruktsortiment.

Grenigt kungsljus *Verbascum lychnitis*

Rapporterad som fåtaligt förekommande på grusig mark nära P-plats mellan motorcrossbanan och soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). Noteringen utgör det nionde aktuella fyndet på Gotland. Historik och övriga fynd redovisas av Johansson & Larsson (1997) samt Petersson (1999 b, 2001, 2003). Grenigt kungsljus har återigen medtagits på den svenska rödlistan, nu som EN - Starkt hotad (Gärdenfors (red.) 2005).

Läkekungsljus *Verbascum phlomoides*

Sammanlagt 14 exemplar på två växtplatser vid vägkanter i villabebyggelse, 200 respektive 400 m söder om Högklint, *Västerhejde* (Elsa Bohus Jensen). De första fynden från Flundreviken och Gustavsvik i *Visby* publicerades så sent som 2003 (Petersson 2003).

Öselskallra *Rhinanthus osiliensis* med glandelhår på krona och foder, Mallgårds källmyr, Levide, 19 augusti 2007. Foto: Jörgen Petersson.

Öselskallra *Rhinanthus osiliensis*

En nygammal art som genom fördjupade undersökningar (bl. a. isoenzymanalys) har konstaterats förekomma på Gotland (Talve 2007). Det har länge misstänkts att den skallra, som växer i några av öns källmyrar, kan vara identisk med den endemiska öselskallran på vår grannö i nordost. Först att uppmärksamma växten bör framlidne professor Bengt Pettersson ha varit, som beskriver skallran vid ett besök i Botes källmyr, *Gerum* (BP anteckningsbok 19500913):

”*Rhinanthus* sp. liknande *Rh. rumelicum*, de sista ex. ännu ej utblommade, växte tills. med *Bartsia* i kanten av myren, gärna ngt skuggigt. Bl.a. mindre än hos *Rh. major* ... Blr trol. mindre (starkare gula?). Blad smalare ofta körtelhåriga i kanten liksom på stammen oftast kal? Hela blomman och fodret ej så pösigt som hos *Rh. major*. Obs *Rh. rumelicus* ssp. *osiliensis* i Eesti Taimed (Tartu 1935 p. 54-55) som växer i ”*Schoenus ferrugineus* - *Pinguicula alpina* - association i Kikelkonna! Blommar 30 VII 1933 Tr. 20 VIII 33!”

Torbjörn Lindell, som inventerade Botes källmyr 1986 (Lindell 1987), besökte Ösels källmyr 2005 och konstaterade då den stora likheten mellan öselskallran och den skallra som växer i Gotlands källmyrar (Lindell 2006). Lindell översände växtmaterial från Gotland till Silvia Pihu, Tartu universitet, vars doktorand Tiina Talve utförde jämförande studier på materialet. Resultatet av isoenzymanalysen blev att skallrorna från Ösel och Gotland uppvisade identiska mönster i de testade systemen medan *Rhinanthus rumelicus* avvek från dessa mönster. Öselskallra har tidigare förts till den senare arten.

På Gotland förekommer växten dels på Lojstahed från Mallgårds källmyr i *Levide* till Botes källmyr i *Gerum* dels inom ett område i skogarna söder om Suderbys i *Hangvar* socken. Populationen i Mallgårds källmyr verkar vara den rikaste med ca 4450 inräknade exemplar 2007 (Jörgen Petersson). Beståndet i Botes källmyr är också omfattande med åtminstone några tusen plantor. I mellanliggande marker inom *Fröjel* socken finns 120 exemplar ostsydost Plantskolan, 90 exemplar ca 900 m O densamma samt 23 exemplar vid asfaltvägen nära ett hästbete. I *Hangvar* växer 110 exemplar vid en körväg norr om Hästvät. Större bestånd (över 500 ex) växer i en dikad källmyr ca 2 km sydsydost Suderbys, där skallran har spridda bestånd (ca 320 ex) även upp mot körvägen i väster. Slutligen finns en mindre grupp (ca 10 ex) vid körvägen ca 1,2 km söder om Suderbys.

Då öselskallran är högt prioriterad inom EU (Art- och Habitatdirektivet) har länsstyrelsen på Gotland ålagt att omvandla växtplatserna till områden inom nätverket Natura 2000. Mallgårds källmyr och Botes källmyr ingår sedan tidigare i nätverket, varför insatserna nu koncentreras på den även i övrigt rika källmyren i *Hangvar*.

Brokaster *Aster ×versicolor*

Denna odlade växt fanns med ett exemplar på soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman). Tidigare endast angiven som kvarstående i ödeträdgård ca 300 m väst Augstens, *Vamlingbo* ca 1996 (Bengt Larsson i Johansson 1998).

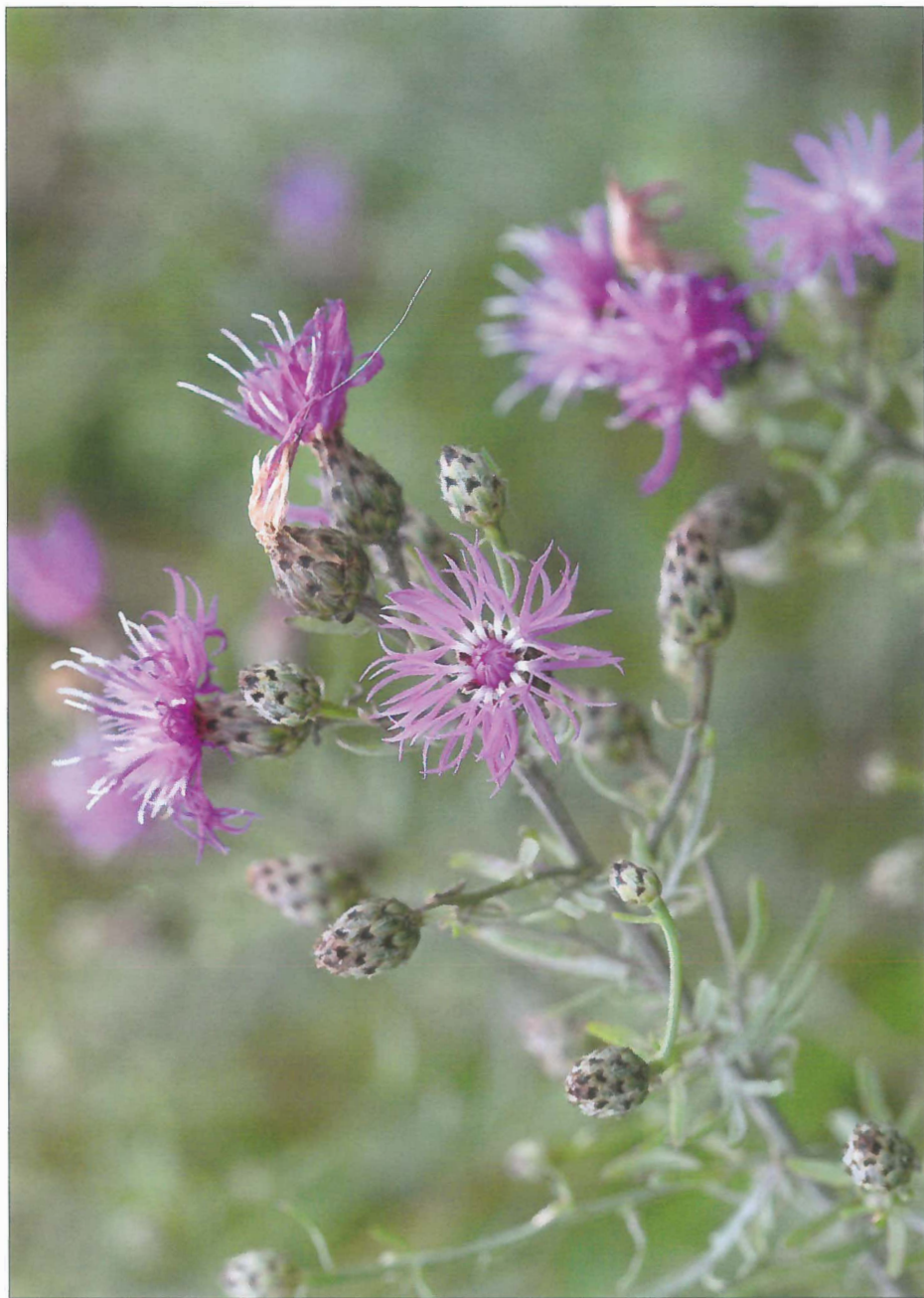
Sandklint *Centaurea stoebe*

En art som hittats på två lokaler 2007 (Jörgen Petersson), dels 26 exemplar i körspår över kalkjord sydväst Licksarreväg (söder om Nasumemyr) på skjutfältet, *Tofta* och dels mycket rikligt i en igenväxande (tidigare betad) grusgrop vid Friggars, *Boge*. Därmed finns åtta växtplatser under tiden för Projekt Gotlands Flora. Växten var under året ännu kvar med rika bestånd vid Rovalds, *När* (Jörgen Petersson). Växtens historik och andra aktuella fynd redovisas av Petersson (2002, 2003).

Kamomill *Matricaria recutita*

Ett exemplar funnet i kornåker väst Gränhagen, Mulde, *Fröjel* (Henry Gudmundson, ARK). Detta på fastlandet vanliga ogräs har få gotländska växtplatser. Under PGF har kamomill hittats söder om Botvalde i *Ardre* 1986 (Magdalena Agestam & Claes Tullbrink i Johansson 1987), i kanten av en rågåker ca 900 m norr (något ost) Suderbys, *Akebäck* ca 1989 (Jörgen Petersson), på ruderatmark vid Terra Nova ca 1985 och längs nyanlagda vägkanter vid Follingboväg samt rondellen vid Rävhamen, *Visby* 1983 (båda Jörgen Petersson & Torgny Rosvall; Högstöm & Fåhraeus 1983), i detta område även sedd 1986 vid Yttre Furulund (Hjördis Stigell i Johansson 1987), slutligen på tomtmark 150 m sydost Vessa Pers, *Fårö* (Gösta Fåhraeus i Högstöm & Fåhraeus 1983). Sju aktuella förekomster visar på artens sällsynthet på ön.

Kamomill anges första gången från Gotland av Sæve (1837) som "rarius". Eisen & Stuxberg (1869) bedömer dock växten som "temligen allmän", medan Johansson (1897) nämner kamomill som täml. sällsynt och sporadisk. Han redovisar fynd från *Silte* (R.

Sandklint *Centaurea stoebe*, Rovalds, Näs, 24 juli 2007. Foto: Jörgen Petersson.

Mattsson), Stora Karlsö, *Eksta* samt *Visby* båda 1888 (K. Johansson, UPS) och *Bro* (Tycho Vestergren). Fries (1942) nämner ett fynd från Kauparve, *Grötlingbo* 1940 (E. Th. Fries, S). Även andra äldre kollektioner är fåtaliga: gård vid Katthammarsvik, *Östergarn* 1926 (N. Fries, UPS), *Träkumla* 1907 (E. Th. Fries, LD, S), vid Gamlehamn och hamnen, *Visby* 1888-1913 (K. Johansson, S, UPS, VI resp. E. Th. Fries, LD, S, UPS; även C. A. E. Lénström, *Visby* utan lokal 1887, VI), Gute i *Bäl* 1895 (K. Johansson, S, UPS), Tibbles, *Hangvar* 1902 (G. Romell, S) och Broa, *Fårö* 1903 (K. Johansson, UPS). Även samlad i *Klinte* 1920 (S. Norrby Söderström, VI), men uppgift saknas om exemplaret var odlat eller ej.

Kal knipprot *Epipactis phyllanthos*

Två exemplar växte i en sandig sluttning ner mot ett dike, där lövskog övergår i betesmark, ca 600 m sydost Bölske, *Grötlingbo* (Marita Westerlind). Under Projekt Gotlands Flora även sedd i mitten av 1990-talet på sommarstugetomt sydost Lillmyr och vid välgkant sydväst Vändburg i *Hamra* (Lars-Åke Pettersson), i strandskogen 400-1000 m sydost Gnisvärds hamn, *Tofta* (Torbjörn Lindell m.fl.), nära badplatsen i sand och välgkanter, Ljugarn, *Ardre* (Bo Göran Johansson, Kurt Svensson), kant av f. d. banvall mot sumpbjörkskog, Kungsgården ost, *Roma* 1991 (Lars-Åke Pettersson) och i fuktig lövskog ostsydost Lilla Mörby, *Hörsne* 1983, 1992 (Gun Ingmansson, Anders Lekander). Kal knipprot tycks ha sina gotländska förekomster på sandigt underlag. Artens historik redovisas av Ingmansson & Johansson (2005).

Lök *Allium cepa*

Ny art för Gotland. Odlat lök verkar inte tidigare vara noterad som förvildad alternativt utslängd, men hittades med ett exemplar på soptippen, *Visby* 1998 (Gabriel & Joakim Ekman).

Jättestarr *Carex riparia*

Denna storvuxna starr hittades i ett åkerdike ca 700 m sydost Bölske, *Grötlingbo* (Marita Westerlind). Första fyndet för Gotland gjordes så sent som 1984 i närheten av en nyanlagd bevattningsdamm öster om Smide, *Ekeby* (Jörgen Petersson i Fåhraeus & Högström 1985). Här förmodades arten ha inkommit med maskiner i samband med dammens anläggning, eftersom spår av larvfötter sågs vid tuvan. De senare lokalerna ligger dock i mer naturlig miljö och indikerar att jättestarr kan vara ursprunglig på Gotland men tidigare förbisedd. I övrigt funnen längs 100 m av ett dike i betesmark öster om Botrajvs, *Hamra* 1993 (Lars-Åke Pettersson i Petersson 1995), med ett cirkulärt bestånd (15 m diameter) i avsnörd havsvik just väst Bendlundviken, *Burs* 1988 (Gun Ingmansson i Petersson 1989) samt med några tuvor i bäcken sydost Rommunds, *Alskog* 1988 (Jörgen Petersson i Petersson 1989). De flesta av växtplatserna ligger på sandigt underlag

Grå kavelhirs *Setaria pumila*

Ny art för Gotland. Växte i gräsmattan tillsammans med mängder av malörtsambrosia där fågelbordet står på vintern, Skoltomten, *Grötlingbo* (Marita Westerlind).

Grå kavelhirs *Setaria pumila* växte tillsammans med malörtsambrosia där fågelbordet står på vintern vid gamla lärarbostaden, Grötlingbo, 2 oktober 2007. Foto: Marita Westerlind.

Litteratur:

- Eisen, G. & Stuxberg, A. 1869. Gotlands Fanerogamer och Thallogamer. - Uppsala.
EUs Art- och Habitatdirektiv, Bilaga/Annex 2 och 4. Rådets direktiv 92/43/EEG.
Fries, E. Th. 1942. Några gotländska växtlokaler. - Botaniska Notiser 1942: 409-412.
Fåhræus, G. & Högström, S. 1985. Nyheter i Gotlands flora 1984. - Rindi 5: 11-21.
Gärdenfors, U. (red.) 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005. - ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
Hylander, N. 1966. Nordisk kärlväxtflora II. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
Hylmö, B. 1993. Cotoneaster i Sverige. - svensk Bot. Tidskr. 87: 305-330.
Ingmansson, G. & Johansson, B. G. 2005. Gotlands orkidéer. - Rindi 25: 3-83.
Johansson, B. G. 1982. Exotisk inkomling i trädgårdsland. - Rindi 2: 8.
Johansson, B. G. 1998. Odlade växter i Gotlands natur III. - Rindi 18: 51-161.
Johansson, B. G. 2001. Liten värresa till Lilla Karlsö. - Rindi 21: 31-34.
Johansson, B. G. & Larsson, B. 1996. Odlade växter i Gotlands natur I. - Rindi 16: 87-199.
Johansson, B. G. & Larsson, B. † 1997. Odlade växter i Gotlands natur II. - Rindi 17: 47-139.
Jonsell, B. (red.) 2000. Flora Nordica 1. - Stockholm.
Jonsell, B. (red.) 2001. Flora Nordica 2. - Stockholm.
Karlsson, T. 1997. Förteckning över svenska kärlväxter. - Svensk Bot. Tidskr. 91: 241-560.
Karlsson, T. 2002 a. Nyheter i den svenska kärlväxtfloran I. Ormbunksväxter - jordroksväxter. - Svensk Bot. Tidskr. 96: 75-93.
Karlsson, T. 2002 b. Nyheter i den svenska kärlväxtfloran II. Korsblommiga - flockblommiga. - Svensk Bot. Tidskr. 96: 186-206.
Karlsson, T. 2002 c. Nyheter i den svenska kärlväxtfloran III. Fjällgröneväxter - flockblommiga. - Svensk Bot. Tidskr. 96: 234-255.
Karlsson, T. 2003. Nyheter i den svenska kärlväxtfloran IV. Enhjärtbladiga växter. - Svensk Bot. Tidskr. 97: 179-197.
Lidén, M. 1991a. Notes on *Corydalis* sect. *Corydalis* in the Baltic area. - Nord. J. Bot. 11: 129-133.
Lidén, M. 1991b. De svenska nunneörterna. - Svensk Bot. Tidskr. 85: 65-69.
Lidén, M. 1991c. Jakten på Gotlandsnunneörten. - Rindi 11: 4-8.
Lindell, T. 1987. Källmyrskomplex i Gerum. Botanisk inventering. Länsstyrelsen i Gotlands län. Naturvårdsfunktionen.
Lindell, T. 2006. Finns öselskallra på Gotland? - Svensk Bot. Tidskr. 100: 261-262. Uppsala.
Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003: Den Nya Nordiska Floran. - Tangen, Norge.
Petersson, J. 1989. Nyheter i Gotlands flora 1988. - Rindi 9: 3-15.
Petersson, J. 1991. Nyheter i Gotlands flora 1990. - Rindi 11: 16-27.
Petersson, J. 1993. Nyheter i Gotlands flora 1992. - Rindi 13: 14-26.
Petersson, J. 1994. Nyheter i Gotlands flora 1993. - Rindi 14: 4-18.
Petersson, J. 1995. Nyheter i Gotlands flora 1994. - Rindi 15: 4-17.
Petersson, J. 1996. Nyheter i Gotlands flora 1995. - Rindi 16: 14-33.
Petersson, J. 1998. Hotade växter på Gotland. Del 1: Försvunna och akut hotade arter. - Rindi 18: 4-43.
Petersson, J. 1999 a. Nyheter i Gotlands flora 1997 och 1998. - Rindi 19: 3-23.
Petersson, J. 1999 b. Hotade växter på Gotland. Del 2: Sårbara arter. - Rindi 19: 59-118.
Petersson, J. 2001. Nyheter i Gotlands flora 2000. - Rindi 21: 5-15.
Petersson, J. 2002. Nyheter i Gotlands flora 2001. - Rindi 22: 3-16.
Petersson, J. 2003. Nyheter i Gotlands flora 2002. - Rindi 23: 47-64.
Petersson, J. 2004. Nyheter i Gotlands flora 2003 och 2004. - Rindi 24: 3-25.
Petersson, J. 2006. Nyheter i Gotlands flora 2005 och 2006. - Rindi 26: 123-146.
Säve, C. 1837. Synopsis Floræ Gothlandicæ. Upsala.
Talve, T. 2007: Saaremaa robirohu (*Rhinanthus osiliensis*) geneetiline mitmekesisus ja taksonoomia. Tartu.
Walter, K. S. & Gillett, H. J. (eds.) 1998. 1997 IUCN Red List of Threatened Plants. Compiled by the World Conservation Monitoring Centre. IUCN - The World Conservation Union, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

Skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora* på Gotland

STIG HÖGSTRÖM

Underarten skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora* (Drejer) Løjtnant har i en treårig inventering visats ha en god utbredning på Gotland, sedan dess identitet efter viss möda fastställts i föreliggande uppsats.

Under tre somrar, 1998, 1999 och 2001, granskade jag närmare 700 nattvioler på Gotland för att se om jag kunde påvisa förekomst av underarten skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora*. Det som mest skiljer denna underart från den vanliga nattviolen *P. bifolia* ssp. *bifolia*, ängsnattviol, är dess högvuxenhet, 25–50 cm mot 15–30 cm för den vanliga nattviolen (Mossberg & Stenberg 2003). Nattviolens höjd hade jag som ett första urvalskriterium när jag bland alla nattvioler valde ut individ för mätning och bokföring. Utöver totalhöjd mätte jag storleken på läpp och sporre samt storleken och tätheten på axet, således fem olika parametrar för varje individ.

Kort historik

En ung dansk botanisk, S. F. N. Drejer (som fick en kort levnad, 1813–1842), urskiljde underarten skogsnattviol året innan sin bortgång (Drejer 1841). Efter 1886 togs emellertid denna bort ur danska florer (Johnsen 1997). Drejer hade ingen som försvarade hans sak förrän hundra år senare, då den danske orkidéexperten Bernt Løjtnant tog sig an problemet (Løjtnant 1977, 1978).

Skogsnattviolen vållar än i dag svårigheter att urskiljas från ängsnattviolen då måtten delvis överlappar varandra. Den danske konstnären Bent Johnsen har i sin bok "*Skandinaviens orkidéer*" (Johnsen 1997) avbildat ett par skogsnattvioler som Løjtnant själv plockat åt honom. Han var tacksam för detta. "It must be noted however" skriver han i den engelska textdelen, "that only a specialist can tell them apart as the differences, separating them concern habitat, flowering time, density of inflorescence, size of flowers etc."

Skogsnattviolens svårbestämthet har satt sina spår i den undersökande svenska floran. I *Sörmlands flora*, t.ex., (Rydberg & Wanntorp 2001) skriver författarna: "En storvuxen form av nattviol brukar kallas skogsnattviol *P. bifolia* ssp. *latifolia*¹. Det är oklart vilken status den egentligen bör ha."

¹ Underartens namn ska rätteligen vara *latiflora*.

Skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora*, Bredkvie änge, Fide, 6 juli 2006.
Foto: Jörgen Petersson.

Løjtnants arbete

Av Drejers avhandling och av bevarade herbarieexemplar från Aarhus (AAU) och Köpenhamn(C) har Bernt Løjtnant gjort en rekonstruktion (Løjtnant 1978) då han anser att Drejers upptäckt åter bör uppmärksammas.

Løjtnant framför i den danska utgåvan av *Nordens orkidéer* av Nilsson & Mossberg (1977) att skogsnattviolen är den dominerande underarten på Ölands och Gotlands kalkjordar. På Öland har skogsnattviolen inventerats sedan 1971 och visat sig ha en god förekomst på mellersta delen av ön, i Mittlandsskogen. Den har noterats i 9 av öns 34 socknar (27 %) (Sterners 1986). I föreliggande gotländska inventering har den noterats i 23 av öns 92 socknars (25 %), således likartat som den öländska. Dessa två inventeringar styrker hittills inte Løjtnants förmodan att skogsnattviolen är dominerande på Öland och Gotland.

Blomningstid och växtplatser

I Danmark anger Løjtnant (1978) att skogsnattviolen börjar blomma en till två veckor före den vanliga ängsnattviolen. På Öland anges blomningstiden, med stöd av ett mycket rikare material, börja tio dagar före den vanliga nattviolen och sedan blomma hela sommaren till och med tio dagar efter det att den vanliga nattviolen slutat blomma (Sterners 1986). På Gotland har jag funnit skogsnattviolen liksom på Öland blomma betydligt längre tid än den danska populationen, som tidigast den 13 juni och som senast 28 juli.

Skogsnattviolens biotop i Danmark beskrivs som näringsrik lövskog (Hansen 1981) och på Öland som bördig, väl-dränerad lövskogsmark, även som kanten av extremrikkärr (Sterners 1986). På Gotland har den ett brett biotopregister, mycket rikare än i Danmark. De gotländska lokalerna ligger i lövskog (varav 7 hävdade ängen), barrskog (8 lokaler i tallskog, 2 i granskog, 5 i blandskog), fuktig mark (2 lokaler vid havet, 5 vid inlandsmyrar, 1 på alvarmark och 2 ängs- och gräsmark).

Ekologiska och fenologiska barriärer

I Danmark har man inte något större besvär med att skilja de två underarterna åt, huvudsakligen på grund av de skilda ekologiska och fenologiska förutsättningarna (Henrik AE. Pedersen, Botanisk Museum, Köpenhamn, i brev). Några sådana ekologiska och fenologiska barriärer finns inte på Öland och Gotland.

Beskrivning av skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora*

Løjtnant (1978) har tagit fram följande mått på underarten ssp. *latiflora* från bevarade herbarieexemplar i AAU och C:

Höjd 36,93 cm medelvärde (20–54 cm, $n = 23$)

Axets längd 12,01 cm medelvärde (6–19 cm, $n = 30$)

Axets täthet 1,57 blommor/cm ax i medelvärde (1,00–2,13 blommor/cm ax, $n = 32$)

Sporre på andra blomman nerifrån, 29,81 mm i medelvärde (25–41 mm, $n = 32$)

Läpp på andra blomman nerifrån, 13,00 mm i medelvärde (10–16 mm, $n = 30$)

Dessa värden har Løjtnant justerat något i *Dansk feldtflora* (Hansen 1981). De återges här, jämförda med Løjtnants mått för ängsnattviol, *P. bifolia* ssp. *bifolia*.

	ssp. <i>latiflora</i>	ssp. <i>bifolia</i>
Höjd	25 – 50 cm	15 – 30 cm
Ax	(6 –) 12 (– 19) cm	(3 –) 6 (– 10) cm
Axets gleshet	(1,00 –) 1,57 (– 2,13) blr/cm ax	tätblommigt
Sporre	(25 –) 27 – 35 (– 41) mm	(13 –) 17 – 21 (– 23) mm
Läpp	(10 –) 12 – 14 (– 16) mm	(6 –) 7 – 10 (– 12) mm

Resultat och diskussion

Genom att jag valt att granska storvuxna individ har flertalet, 78 %, av de granskade nattviolerna kunnat hänföras till presumtiva skogsnattviol med en höjd av minst 30 cm. Jag har sammanställt de drygt 500 nattviolerna som uppfyller detta första krav på skogsnattviolens karaktär. Mått på övriga parametrar (ax, sporre, läpp) har också sammanställts. Här följer en sammanfattning:

Plantans totala höjd minst 30 cm	520 ex. (100 %)
Axets längd minst 7 cm	508 ex (98 %)
Axets täthet, högst 2,13 blr/cm ax	499 ex. (96 %)
Sporrens längd minst 25 mm	493 ex. (95 %)
Läppens längd minst 10 mm	492 ex. (95 %)

Ovanstående resultat pekar på att de granskade exemplaren utgör skogsnattviol till övervägande del. Avvikelserna är små, någon cm eller mm, vilket får anses ligga inom den naturliga variationens ram.

Utbredning på Gotland

Antalet socknar på Gotland där jag påträffat skogsnattviol är 23 (motsvarande 25 % av öns 92 socknar). Tilläggas kan att min inventering var endast stickprovsvis utförd. Jag skulle tro att antalet växtplatser med skogsnattviol lätt kan utökas. Projekt Gotlands Flora har t.ex. noterat denna underart i 37 socknar (Bo Göran Johansson, muntl. 2008).

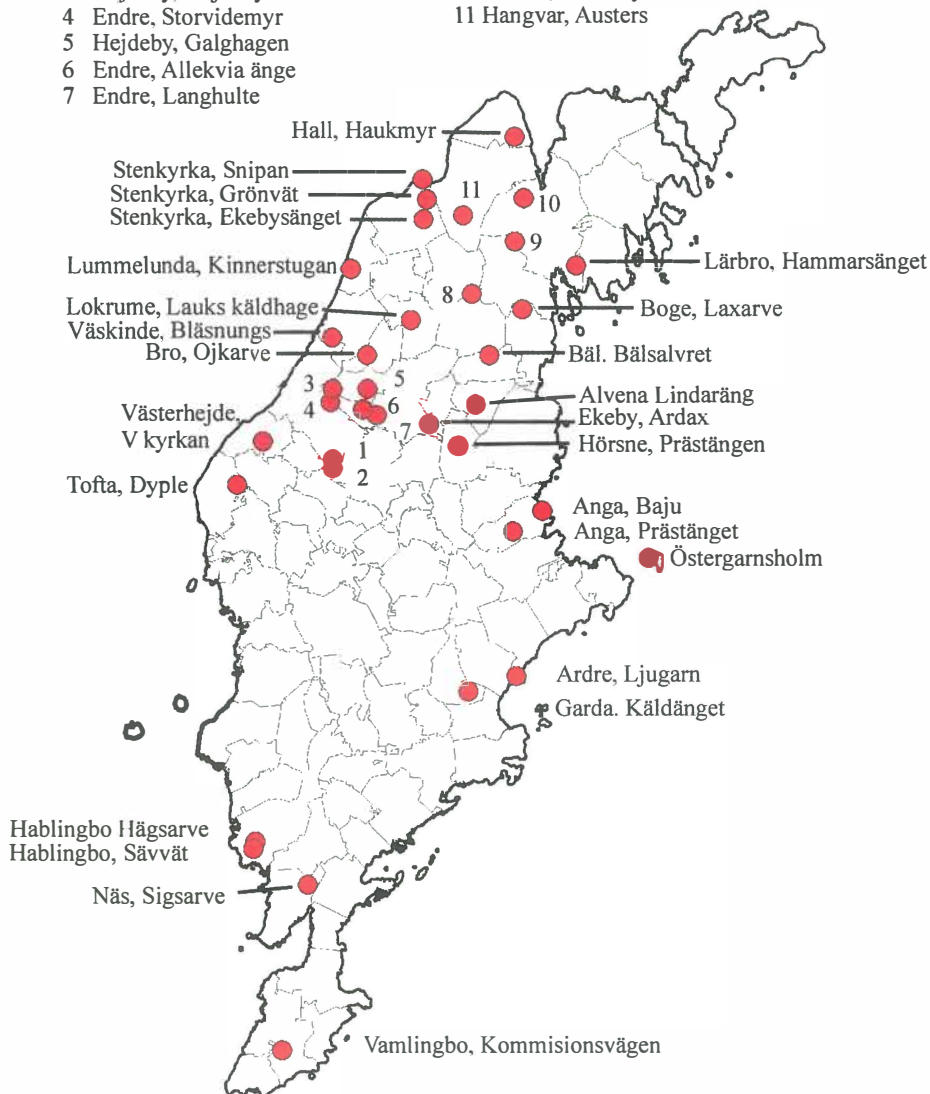
Status

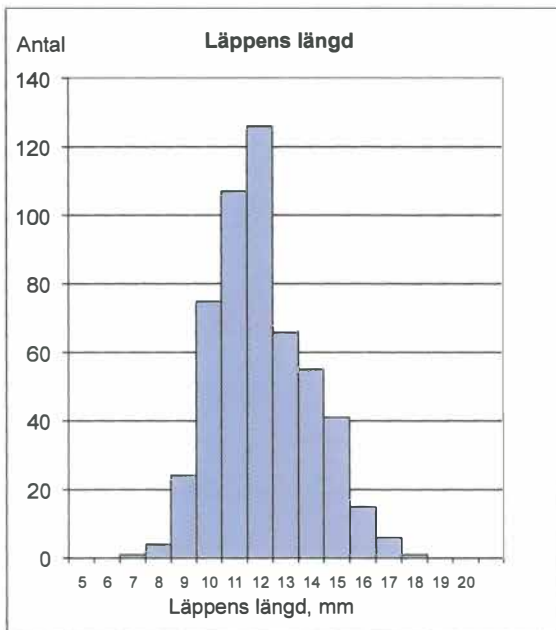
Dagens ledande svenska botanister accepterar skogsnattviol som en god underart. Thomas Karlsson anför den i sin *Förteckning över svenska kärlväxter* (Karlsson 1997) utan reservation. I 28:e upplagan av *Svensk Flora* (Krok & Almquist 2001) anför den också av Lena och Bengt Jonsell som ssp. *latiflora*. Slutligen kan också nämnas att skogsnattviol beskrivs och avbildas i *Den nya nordiska floran* (Mossberg & Stenberg 2003).

I och med det här tillskottet till Gotlands orkidéflora kan man räkna med att, med maxi-

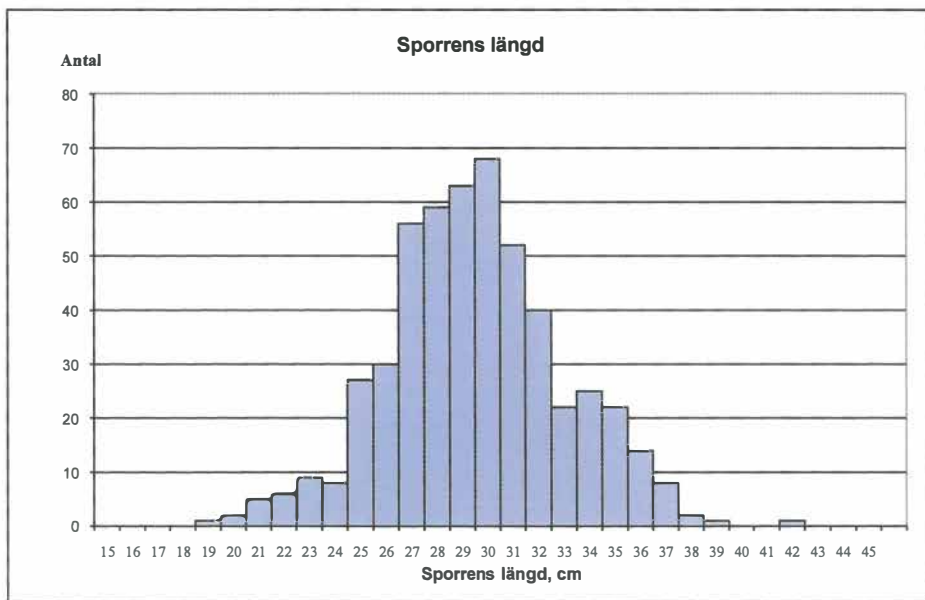
mal tur och skicklighet kunna få se cirka 50 olika orkidéer på ön. Det är 35 arter, varav 2 utgånga, 5 underarter och 8–10 hybrider (Ingmansson & Johansson 2006, jämfört med Karlsson 1997).

1 Akebäck, NV-delen av socknen	8 Tingstäde, öster om träsket
2 Akebbäck, Smiss	9 Lärbro, f.d. banvallen Lärbro-Othem
3 Hejdeby, Hejdebyhällar	10 Lärbro, Träskmyr
4 Endre, Storvidemyr	11 Hangvar, Austers
5 Hejdeby, Galghagen	
6 Endre, Allekvia änge	
7 Endre, Langhulte	

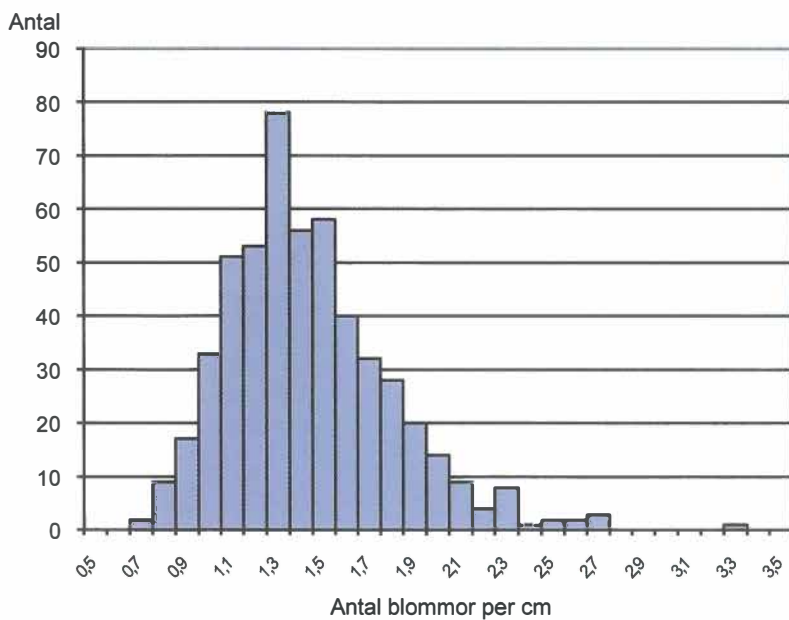

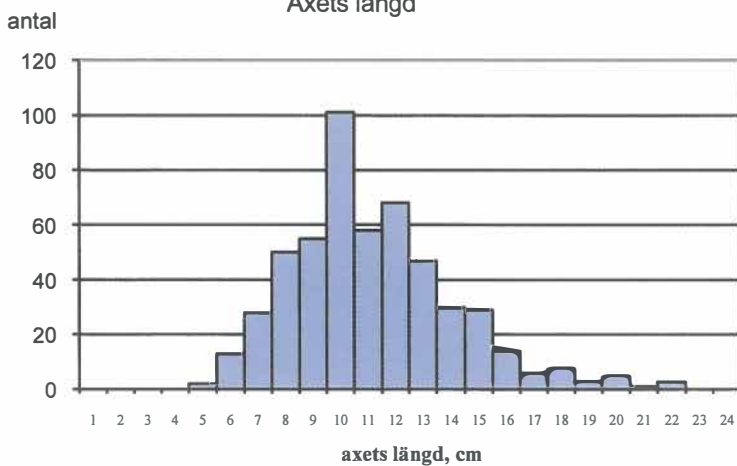
Ängsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *bifolia* har kortare, tätare ax och kortare läpp och sporre än skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora*.
Foto: Jörgen Petersson

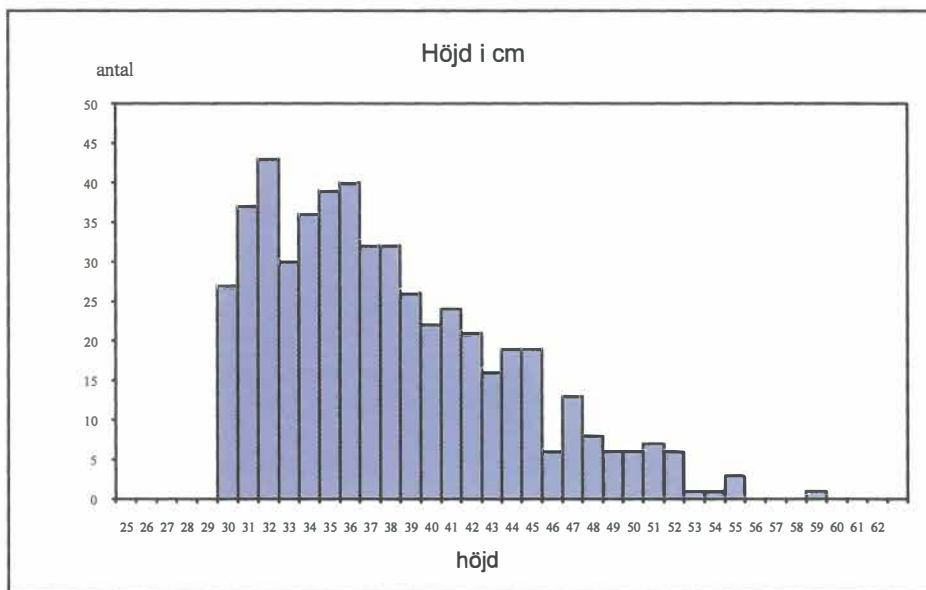

Axets täthet

Axets längd

Litteratur

- Drejer S. F. N., 1841: Critiske Bemærkninger om nogle danske Orchideer. *Naturhist. Tidsskr.* IV: 45-70.
- Hansen K., 1981: *Dansk feldtflora*. Gyldendal.
- Ingmansson G. & Johansson B. G., 2005 (nytryck 2006): Gotlands orkidéer. *Rindi* 25 (1).
- Johnsen B., 1997: *Skandinaviens orkidéer*. Rhodos. Köpenhamn.
- Karlsson T., 1997: Förteckning över svenska kärlväxter. *Svensk Bot. Tidskr.* 91 (241-560).
- Krok Th. O. B. N. & Almquist S. 2001 (ed. L. & B. Jonsell): *Svensk Flora. Fanerogamer och ormbunkar*. 28:e uppl.
- Løjtnant B., 1977, dansk utgåva av Nilsson S. & Mossberg B.: *Nordens orkidéer*. Gyldendals.
- Løjtnant B., 1978: Nomenclatural notes upon Scandinavian orchids. *Feddes Repert.* 89:1, 13-18.
- Mossberg B. & Stenberg L., 2003: *Den nya nordiska floran*. Wahlström & Widstrand.
- Rydberg H. & Wanntorp H.-E., 2001: *Sörmlands flora*. Bot. Sällskapet i Stockholm.
- Sterner R., 1986: *Ölands kärlväxtflora*. Andra rev. uppl. utg. av Åke Lundqvist. Lund.

När skogsfrun upptäcktes

CLAES WIRSÉN

Måndagen den 15 juli 1967 skulle bli en märklig dag i Gotlands botaniska historia. Då visade sig skogsfrun, dvs. orkidén *Epipogium aphyllum*, på ön för första gången – i varje fall i modern tid. Den som först upptäckte henne var fru Märta Köhlin, som böjde sig ner över den spröda stängeln och undrade vad det här var för en liten blomma. Den som ögonblickligen kunde svara på det var hennes son Per, som vid den här tiden var överläkare på barnkliniken i Boden och som under en rad norrlandsår hade kunnat se arten däruppe.

”Jag hade så när knuffat omkull henne”, berättade han för oss efteråt, ”tänk om hon hade plockat den och den hade varit det enda exemplaret!” (Lyckligtvis fanns det ett par till.)

Vi – några intresserade fastlänningar – hade lärt känna Per Köhlin och fått, jag kan gott säga, privilegiet att sommarferievandra med honom i de gotländska blomstermarkerna, där intet växande tycktes honom främmande och där även överblommade exemplar rentav bestämdes till varietet med hans ömt drastiska: ”Och här står en liten *x* och skäms!” För mig, en enkel semesterbotanist med bildflora i hand, var detta sannerligen en lektion i den högre skolan.

Möjligen var det inte helt utan ett aningsfyllt hopp han den här julimåndagen hade stannat till med sin moder och sina äldsta döttrar vid just den här grandungen med dess mörkt beskuggade trollskogskaraktär och rika bestånd av nästrot i en matta av harsyra och skogsfräken – om någon biotop på ön skulle kunna tänkas hysa den skygga skogsfrun vore det väl en som denna.

Och undret skedde. Nu skulle glädjebudskapet spridas.

Efter hemkomsten på kvällen ringde Per upp hembygdsvårdaren och författaren Arvid Ohlsson i Vallstena. På dennes entusiasm gick det ju inte att missta sig; man kom överens om ett sammanträffande på fyndplatsen senare i veckan varvid man dessutom hittade ytterligare några exemplar. Arvid Ohlsson fotograferade och intervjuade för sin kommande artikel i Gotlands Allehanda.

Den stod att läsa på lördagen den 20 juli under rubriken ”Skogsfrun unikt blomfynd i gotlandsskog”. I ingressen återger han säkert sin egen omedelbara reaktion: ”Ja det låter som en saga för varje botaniskt intresserad, men är faktiskt sant.” Huvuddelen av artikeln ägnas åt en utförlig beskrivning av arten och dess utbredning och säregna växtsätt.

Men i övrigt är texten synnerligen hemlighetsfull: ”Den gotländska lokalen för Skogsfrun ligger i djup granskog flera kilometer bort från bygden” – det är som beredskapstidens ”någonstans i Sverige”. Och Per Köhlin omnämns enbart som ”läkaren”.

Skogsfru *Epipogium aphyllum*, Ardre, 29 juli 1976. Foto: Bo Göran Johansson.

Det här illustrerar ett dilemma som återkommer genom alla skildringar av sällsynta och ömtåliga naturföreteelser. Visst, skogsfruns plötsliga (?) uppdykande var självfallet en sensation – men vad hade hänt om man, som övligt i sådana nyhetsartiklar, hade publicerat en karta med vägbeskrivning och tydligt utmärkande av platsen och därtill angett Per Köhlin som kontaktperson? Eller Arvid Ohlsson som guide?

Hemlighetsfullheten hade – och har – sina skäl. På 1960-talet hade resandet börjat öka som aldrig förr. Tyvärr kom det en växande andel besökare som verkade betrakta ön som ett outtömligt förråd av natursouvenirer – lossknackade raukbitar och sällsynta blomster tycktes vara särskilt populära. Till de mest korkade tilltagen får man väl räkna det där ett gäng morgontidiga marodörer ryckte upp hela beståndet hjortunga ur dess håla i Ardre – de begrep inte att det var växtplatsen som var det sällsynta, plantor hade de kunnat rycka upp famnvis på annat håll i Europa (eller köpa till hyfsat pris t ex i Bergianska trädgården).

Var skogsfrun fanns borde alltså – i hennes intresse – förbli en kunskap för särskilt invigda. I vår lilla krets fick vi dyrt och heligt lova att inte röja hemligheten för andra än sådana vi litade på (och att inte parkera så nära växtplatsen att förbikörande kunde misstänka att det fanns någon särskild sevärighet i närheten).

Jag minns vilken sällsam, nästan högtidlig, upplevelse det var att första gången se henne, "The Ghost Orchid", spökorkidén. Jag kunde också under de följande somrarnas regelbundna besök glädja mig åt hennes återkomst. När jag och min familj hälsade på hos gotlandsskalden Gustaf Larsson – som kände och älskade varje växt på ön – kunde vi dela glädjen över hennes närvaro; han hade givetvis tagit sig dit så gammal han än var.

Och såvitt jag kunde se bevarades hemligheten ganska väl: stigarna i den skuggade djupgröna mattan blev kanske något flera, men de förblev lika smala; skogsfruns hänsynsfulla besökare ville inte riskera återväxten genom att trampa runt över hela ytan. Men en dag i början på 1990-talet var bilden helt förändrad – växtplatsen hade blivit en röjningsyta, den låg inte längre i skugga och marken visade spår av skogsmaskiner. Jag skrev en upprörd insändare till Gotlands Allehanda och kontaktade också Gun Ingmansson som verkligen höll med mig om att kyrkan (markägaren!) borde vara aktsam mot "liljorna på marken". Från det kyrkliga hållet fick jag dock ingen reaktion. Detta var alltså något som inträffade flera år innan uppröjningen efter stormen "Gudrun" hotade den stackars skogsfrun än mer.

Hon lär inte ha syns till på länge. Som Gustaf Larsson kanske skulle ha uttryckt det: "Skogsfräui kom u glaid" – skogsfrun kom och försvann. Men hon kommer kanske igen. Ty skogsfrun är ett nyckfullt väsen.

Skräddarmästarens herbarium

BENGT STUREVIK

I början av 1980-talet tjänstgjorde jag under några år som präst i Dalhems pastorat. Ämbetsgårningen förde mig en dag till Tyra Perssons hem vid Dibjärsbacke i Hörsne. Jag kan ännu i minnet mana fram den söndagsfrid som där rådde. Medan Tyra stökade vid spisen med kaffe och bullar sökte min blick sig genom rummet. I en fönsternisch låg en skokartong med stenyxor och andra forntida föremål. En fjärilssamlings granna färger skimrade i ett hörn. Mot väggen stod en cello lutad. Och på skrivbordet låg några herbariekartonger! Jag gläntade försiktigt på en av kartongernas lock och mot mig lyste som en oväderssol kornvallmons röda kronblad.

På etiketten läste jag samlarens namn: Konrad Ardell. Jag letade vidare bland arken och tyckte mig ha funnit en botanisk skatt.

Skräddaren Konrad Ardell i sin trädgård vid Dibjärs, Hörsne 1950.

Ett av arken i Konrad Ardells herbarium. Kornvallmo *Papaver rhoeas* samlad i Hörsne 13 augusti 1928.

Tyra och jag talade om mitt egentliga ärende, men hela tiden flimrade för mitt inre "herbariet". I omständlig artighet bad jag om att få komma tillbaka och gå igenom herbariet mera noggrant. Så blev också fallet och till sist kastade jag fram frågan om att få köpa samlingen, men här blev det stopp. Herbariet hörde hemma här vid Dibjärs. Här hade hennes bror skräddaren Konrad Ardell bott och verkat.

Så gick något år och en dag blev jag upprörd av Tyra: "ska han då aldrig komma och hämta di pressade blommarna da"?

Det sägs ibland att herbarium är själva sinnesbilden för något dammigt, dött och tråkigt. För mig har Konrad Ardells herbarium varit det motsatta; fantasi, färg, liv – ljuva sommarvandringar i dystra vinterdagar med den gamle skräddaren som ciceron.

Genom lyckliga omständigheter har floran i Hörsnebygden med omgivande socknar blivit dokumenterad och bevarad i inte mindre än fyra äldre herbarier. Vi har genom dessa växtsamlingar en unik skildring av det gotländska bondelandskapet som det en gång tedde sig. Där betecknas t ex klätt, råglosta, nålkörvel och andra så kallade åkerogräs som allmänna och där möter dig ännu Lina myrs odikade växtvärld.

Det äldsta är Alfred Lisells (1860-1887) herbarium, vilket omfattar 622 arter i huvudsak samlade 1884-85. Lisell blev en av inspiratorerna till Gustaf Larssons (1893-1985) växtsamlade. De mest omfattande samlingarna stod Gunnar Eriksson (1902-1981) för. Gunnar lärde Konrad och Gustaf att inte bara samla rariteter utan också fånga det vardagliga. Genom Gunnar fick de även kunskap om kritiska släkten såsom *Carex* m.fl.

Av Masse Klintberg hade Gustaf inpräntats vikten av att bevara de gutniska terräng- och blommarnas, vilket även Konrad tog fasta på. Vi finner namn som gökblomme/gullviva, loppgräs/tulkört, russmynte/åkermynsa, kryll/ängsruta m fl. Gutniska lokal- och terrängord möter vi i namn som: Rasnar, Marivät, Burgar, Taigar, Stapleå, Broar och många andra.

Konrad Ardell som levde mellan åren 1880 och 1950 var en mycket mångsidig man. Först och främst var han en mycket kunnig och noggrann yrkesman, hans måttbok över så gott som samtliga hörsnebor är ännu bevarad. Han var också en mycket skicklig instrumentbyggare, av hans hand finns t ex en cello och ett psalmodikon bevarade. Liksom Gustaf Larsson ägnade också han mycket tid åt fotografering. Men det är alltså främst som botanist och växtsamlare jag här velat ihågkomma honom. Hans herbarium omfattar drygt 700 ark, vackert och noggrant monterade, dock inte alla fullständigt etiketterade. Några av arken kommer från andra samlare: 9 st från Gustaf Larsson och 46 från Gunnar Eriksson. Förutom de klassiska gotlandsrariteterna som guckusko, hjortunga och våradonis hittar man även märkligheter som tysk fingerört samlad i Stenkyrka, strandvedel funnen i När, gotlandstrav från Nordermyr i hemsocknen Hörsne och äkta haverrot också plockad i Hörsne.

Tröttnar man någon gång på Ardells växter kan man slå emellan med att ögna i arkens omslagspapper, som kan vara t ex Gotlands Posten från den 15 mars 1930. Där kan du läsa om att tullen beslagtagit 21.000 liter smuggelsprit på Rådmansö, eller om Gustaf V som människa, eller annonser som att tandläkare Hilma Johansson är bortrest den 28/2-1/3. Granskar man herbariekartongerna kan man se att dessa är inköpta hos: "Uno Larsson

Tel. 2 Speceri & Diversehandel Hörsne". Också detta glimtar från en svunnen värld.

Ju äldre jag blir, ju starkare växer sig övertygelsen om vikten av att minnas och bevara det förgångna och dess människor.

Alltså: tack Konrad Ardell för ditt verk och frid över ditt minne.

Bengt Sturevik
Vambåsavägen 3
372 95 Johannishus

Honungsblomster *Herminium monorchis*
samlad av Konrad Ardell vid Strömma å i
Stånga 24 juni 1926.

Guckusko *Cypripedium calceolus* samlad av
Konrad Ardell vid Hartviks i Ganthem 20
juni 1928.

Ängsskära – årets växt 2008

BO GÖRAN JOHANSSON

Svenska Botaniska Föreningen har utsett ängsskära *Serratula tinctoria* till årets växt 2008.

Ängsskärans är en vacker art, lätt att känna igen med sågtandade, parflikiga blad och rödvioletta blommor i långsmala korgar med mörka holkfjäll. Den kan bli ganska hög om den får gå upp i blom. När jag själv såg den första gången, i kanten av en betesäng som sluttade ner mot en liten å, strax utanför Halmstad, slogs jag av hur enkel och ren hela växten var i sin framtoning. Knappt tio år senare, vid slutet av 1970-talet, återsåg jag den i Mickels äng på Gotland. Här växte den då ganska rikligt i de delar av ängen som inte slogs och det var också härifrån som Staffan Rosvall valde att illustrera den i sin artikel om gotländska växtnamn i Rindi 1987.

På Gotland hör ängsskära hemma främst i frisk till fuktig lövskog och ängsmark, men den tyr sig till partier som inte betas eller slås. Den noterades redan 1623 av Jörgen Fuiren och Otto Sperling under deras resa på Gotland: ”*Serratula, Engeskerde*, hon färgar gul färg” (efter Torgny Rosvalls översättning i Rindi 1986). I Antonius Münchenbergs herbarium, som samlades på Gotland 1701 och 1702, finns ängsskära också med. Han har antecknat de gotländska namnen *Skerder* och *Skorregräs*. Münchenberg tjänstgjorde som informator i Vall, och i denna socken finns ängsskärans ännu kvar. Som helhet är det emellertid en ovanlig art på Gotland, för närvarande känd från bara åtta lokaler: *Hablingbo* cirka 1,5 km norr om Haugajnar, *Havdhem* 850 m öster om Snevide (här planterad i lundmiljö), *Fardhem* söder om Gerete, *Gerum* i Kullands Högård, *Fardhem* exklav i Russparken på Lojstahjd, norr om dess centrum, *Atlingbo* Mickels äng (exklav i Vall) samt två lokaler i Vall: söder om kyrkan och vid Kvie, på dessa två lokaler hårt trängd av igenväxande lövsnrår.

Ängsskärans har inte så lätt att hävda sig i dagens odlingslandskap, och vi önskar därför under året få vetskap om dina fynd av ängsskära på Gotland. Rapporterna kan lämnas direkt på Svenska Botaniska Föreningens Artportal (www.artportalen.se) och du kan också ladda hem en rapportblankett på föreningens hemsida (www.sbf.c.se). Men det går minst lika bra att lämna rapporterna till Gotlands Botaniska Förening, till Kerstin Gahne eller Karin Wågström (se omslagets insida för adress och telefon), så sänder vi dem vidare och för också in dem i vårt floraregister.

Ängsskära *Serratula tinctoria*. Foto: Margareta Edqvist.

Exkursionsrapporter 2007

Svampexkursion vid Åminne den 23 september

Exkursionsledarna, Kerstin Gahne, Åke Edvinsson och Karin Wågström tog emot deltagarna på parkeringen vid sommaraffären. Vi förflyttade oss sedan direkt till parkeringen några hundra meter norrut.

Vädret bjöd, turligt nog för oss, på en härlig sensommardag. De sjutton deltagarna strosade runt i strandskogen, njöt av solen och hade inte svårt att fylla sina korgar med både matnyttigt och oätligt.

Strandskogen, vid platsen för exkursionen, består av gles tallskog på sandigt underlag i direkt anslutning till havet. Här fanns det som sagt gott om svamp.

För övrigt var det ett nyckfullt år för svamp. På vissa lokaler fanns det nästan ingenting och på andra fanns det gott om fruktkroppar. Vädret hade länge varit regnigt och kyligt och det gynnade tydligen inte svamptillgången överallt.

Deltagarna gick en insamlingsrunda och sedan intogs medhavd matsäck i det strålände vädret. Sedan ordnade vi till en liten svamputställning på våra campingbord och alla funna arter gicks igenom och presenterades. Förutom alla svampar kan blåståg *Juncus inflexus* nämnas, som Jörgen Petersson förevisade.

Värt att notera var att vi hittade fyra olika sorters jordstjärnor, kragjordstjärna, fransad jordstjärna, fyrflikig jordstjärna samt rödbrun jordstjärna. De två sistnämnda tillhör kategorin NT (missgynnade på rödlistan).

Det fanns också många taggsvampar, tillhörande fem olika släkten. Blåfotad taggsvamp, som tillhör kategorin VU (sårbar på rödlistan), var det finaste fyndet. Arten ingår i åtgärdsprogrammet för rödlistade fjälltaggsvampar, Nitare J. 2006. Åtgärdsprogram för rödlistade fjälltaggsvampar (Sarcodon). Naturvårdsverket.

Sammanfattningsvis var det nog en lyckad svampexkursion, fint väder, bra med svamp och alla som ville fick med sig något gott hem i korgen.

Kerstin Gahne

Svamparter funna vid föreningens exkursion den 23 september 2007. Nomenklaturen är enligt Hallingbäck, T. & Aronsson, G. (red.) 1998. *Ekologisk katalog över storsvampar och myxomyceter*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala. 2nd revised and extended printing.

Rödlistade svampar är enligt Gärdenfors, U. (ed.) 2005. *Rödlistade arter i Sverige 2005*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Kategorier: RE försvunnen, CR akut hotad, EN starkt hotad, VU sårbar, NT missgynnad, DD kunskapsbrist.

Agaricus arvensis, snöbollschampinjon
Agaricus silvaticus, skogschampinjon
Agaricus silvicola, knölschampinjon
Amanita citrina, vitgul flugsvamp
Amanita muscaria, röd flugsvamp
Amanita porphyria, mörkringad flugsvamp
Amanita rubescens, rodmande flugsvamp
Armillaria mellea, honungsskivling
Bankera fuliginea, talitaggsvamp
Boletus edulis, karljohan
Calvatia excipuliformis, långfotad röksvamp
Cantharellus cibarius, gul kantarell
Cantharellus lutescens, rödgul trumpetssvamp
Clavariadelphus truncatus, flattoypad klubbssvamp

NT

Clitocybe catinus, blek sommartrattskeivling
Clitocybe dealbata, gifttrattskeivling
Clitocybe odora, grön trattskeivling
Coprinus comatus, fjällig bläcksvamp
Cortinarius brunneus, umbrabrun spindling
Cortinarius croceus, gulskivig spindling
Cortinarius duracinus, broskspindling
Cortinarius elegantior, kungsspindling NT
Cortinarius glaucopus, strimspindling
Cortinarius glaucopus var. *olivascens*, strimspindling, oliv variant
Cortinarius hemitrichus, fjunspindling
Cortinarius laniger, ullspindling
Cortinarius mucosus, hedskeivling
Cortinarius sommerfeltii, zonerad spindling
Cystoderma terreii, cinnoberröd grynskeivling
Gastrum fimbriatum, fransad jordstjärna
Gastrum quadrifidum, fyrflikig jordstjärna NT
Gastrum rufescens, rödbrun jordstjärna NT
Gastrum triplex, kragjordstjärna
Gymnopilus penetrans, fläckig bitterskeivling
Hebeloma crustuliniforme, tårfränskeivling
Hebeloma edurum, kakaofränskeivling
Hebeloma sinapizans, senapsfränskeivling
Helvella crispa, vit hattmurkla
Hydnum ferrugineum, dropptaggsvamp
Hydnum repandum, blek taggsvamp
Hydnum rufescens, rödgul taggsvamp
Hygrocybe conica, toppvaxskeivling
Hygrophoropsis aurantiaca, narrkantarell
Hypholoma capnoides, rökslöjskeivling
Inocybe fastigiata, topptrådskeivling
Inocybe geophylla var. *lilacina*, lila sidentråding
Inocybe terrigena, fjällig ringtråding
Lactarius deliciosus, tallblodriska
Lactarius deterrimus, granblodriska
Lactarius mitissimus, brandriska

Lactarius rufus, pepparriska
Lactarius torminosus, skäggriska
Lepiota alba, vit fjällskeivling
Lepiota cristata, syrlig fjällskeivling
Lepista nuda, blåmusseron
Leucopaxillus gentianeus, bittermusseron
Limacella guttata, klibbskeivling
Lycoperdon perlatum, vårtig röksvamp
Lycoperdon umbrinum, umbrabrun röksvamp
Lyophyllum decastes, mörk tuvskeivling
Macrolepiota procera, stolt fjällskeivling
Marasmius oreades, nejlikbrosking
Mycena epipterygia, flåhätta
Mycena pura, rättikhätta
Otidea bufonia, brunt haröra
Paxillus atrotomentosus, sammetsfotad pluggskeivling
Paxillus involutus, pluggskeivling
Phellodon melaleucus, svartvit taggsvamp
Phellodon tomentosus, trattskeivling
Ramaria abietina, granfingersvamp
Russula decolorans, tegelkremla
Russula delica, trattskeimla
Russula integra, mandelkremla
Russula sanguinea, blodkremla
Russula torulosa, sandkremla NT
Russula xerampelina, sillkremla
Sarcodon glaucopus, blåfotad taggsvamp VU
Suillus bovinus, örsopp
Suillus granulatus, grynsopp
Suillus luteus, smörsopp
Suillus variegatus, sandsopp
Thelephora terrestris, vårtöra
Tricholoma albobrunneum, kastanjemusseron
Tricholoma focale, kråmusseron
Tricholoma scalpturatum, gulnande jordmusseron
Tricholoma terreum, jordmusseron
Tyromyces stipiticus, bitterticka
Xerocomus badius, brunsoopp

88 arter.

Ett välfyllt bord med svampfynd vid exkursionen till Åminne. Foto: Gun Ingmannson.

Guldluppen till Gun Ingmansson

Vid Svenska Botaniska Föreningens årsmöte i Uppsala lördagen den 8 mars tilldelades Gun Ingmansson, Visby, hedersutmärkelsen GULDLUPPEN.

Styrelsens motivering var följande:

”Gun som i år 2008 erhåller guldluppen har under många år ägnat sig åt botanik. Gun har hållit i trådarna för flera botanikdagar, deltagit med inventeringar av rutor för en kommande flora och även medverkat för att floran skall komma till stånd, varit exkursionsledare i den lokala föreningens regi samt gjort inventeringar för länsstyrelsen om vissa rödlistade arter. Gun är även sekreterare i den lokala botaniska föreningen. Gun är lätt att komma i kontakt med och är aldrig omöjlig att åta sig arbete när något skall utföras och har även ett stort allmänt naturintresse. Styrelsen har därför beslutat att guldluppen för i år skall gå till Gun Ingmansson.”

Guldluppen utdelas årligen av Svenska Botaniska Föreningen till en aktiv fältbotanist, som gjort särskilda insatser för att öka kunskapen om växterna och deras utbredning samt kämpat för bevarande av sällsynta växter och de miljöer där de växer.

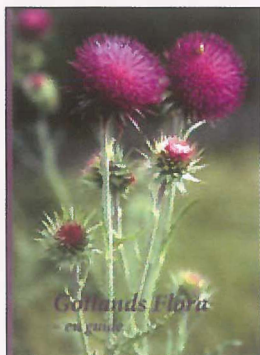

Gun Ingmansson (t v) med guldluppen. T h Margareta Edqvist, ordförande i Svenska Botaniska Föreningen. Foto: Jörgen Petersson.

På lokal nivå är Gun aktiv i Gotlands Botaniska Förening, där hon varit styrelsemedlem sedan år 1984 och innehåft poster som vice ordförande, ordförande, kassör och sekreterare. Vid Svenska Botaniska Föreningens årliga Botanikdagar på Gotland år 2007, med ca 130 tillresta botanister från hela Sverige, Norge och Finland, skötte Gun en stor del av det administrativa arbetet och fungerade även som guide på utflykterna till Lilla och Stora Karlsö.

Gun har inventerat ett stort antal rutor inom Projekt Gotlands Flora och är en av författarna till första delen **Gotlands Flora – en guide**, som utkom sommaren 2007. I guiden beskrivs drygt 100 smultronställen med intressanta gotländska växter. Just nu är Gun med i arbetet att skriva de kommande delarna av Gotlands Flora.

Jörgen Petersson

Hängiven botanist eller allmänt naturintresserad?

Gotlands Flora - en guide passar alla och är given i utflyktskorgen i sommar. Här beskrivs 116 intressanta växtlokaler och natursköna platser.

300:- + ev. frakt

Boken som är utgiven av Gotlands Botaniska Förening är skriven av Jörgen Petersson och Gun Ingmansson och är ett resultat av ett mångårigt inventeringsarbete.

Floran kan beställas på www.gotlandsflora.se, via brev till Gotlands Botaniska Förening, c/o Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14 621 42 Visby eller köpas direkt vid någon av föreningens aktiviteter. Den finns också att köpa i föreningslokalen på Ekmansgatan 11 (f.d. Baptistkyrkan) en trappa ner. På måndagkvällar från kl 19 varje jämn vecka finns någon där. Eller också kan man hämta den direkt hos någon av författarna eller Rindis redaktör. Se adresser sid 2.

Innehåll

- 3 Jörgen Petersson
 Nyheter i Gotlands flora 2007
- 18 Stig Högstöm
 Skogsnattviol *Platanthera bifolia* ssp. *latiflora* på Gotland
- 26 Claes Wirsén
 När skogsfrun upptäcktes
- 29 Bengt Sturevik
 Skräddarmästarens herbarium
- 32 Bo Göran Johansson
 Ängsskära - årets växt 2008
- 34 Exkursionsrapporter 2007
- 37 Jörgen Petersson
 Guldluppen till Gun Ingmansson

Öppet hus sommaren 2008

Vi har som tidigare Öppet hus-träffar i år, med början måndag 26 maj. Alla som har frågor, behöver bestämningshjälp eller bara vill träffa likasinnade är välkomna!

Vi har öppet varannan måndag från kl. 19 (jämna veckor) fram till och med 18 augusti, dvs. 26 maj, 9 juni, 23 juni, 7 juli, 21 juli, 4 augusti och 18 augusti.

Adress: Ekmansgatan 11 (f.d. Baptistkyrkans lokaler, en trappa ner).

Välkommen!

